

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประชาชนให้เป็นผู้มีคุณภาพที่จะสามารถพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของตนเอง และบ้านเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการศึกษาในอดีตที่ผ่านมาเป็นภาระหน้าที่ของชุมชนในการให้การศึกษาแก่ลูกหลาน โดยมีพ่อแม่และคนเฒ่าคนชรา ช่างฝีมือเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็ก การจัดการศึกษาในลักษณะนี้จึงมีรูปแบบที่หลากหลายสอดคล้องกับพื้นฐานหรือวิถีชีวิตในชุมชน ต่อมาเมื่อรัฐได้เข้ามาควบคุมการจัดการศึกษา ทำให้หลักสูตรที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนห่างไกลจากวิถีชีวิตของชุมชน (อังกุล สมคะเนย์, 2535:1) ต่อมารัฐได้ปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรมัธยมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ที่ใช้ในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น โดยโรงเรียนสามารถจัดรายวิชาเลือกเสรีให้นักเรียนได้เลือกเรียนอย่างหลากหลายตามสภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ นอกจากนี้ยังสามารถปรับหรือพัฒนาเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถในการคิด การจัดการ และแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ตลอดจนแสวงหาแนวทางการปฏิบัติใหม่ๆ ให้ได้ผลดีขึ้นกว่าเดิม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535:5)

ต่อมาเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2542 คณะรัฐมนตรี ได้ให้ความเห็นชอบในนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาโดยได้มีการทบทวนบทเรียนของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ข้อสรุปว่าการพัฒนาประเทศไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควร ทำให้เกิดปัญหาและภาวะวิกฤตนานาประการในการพัฒนาคนหรือการศึกษาโดยรวมก็เป็นไปตามแนวทางของตะวันตกเป็นสำคัญ ฉะนั้นเพื่อให้การพัฒนาคนต่อแต่นี้ไปได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทย การนำเอาภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในบ้านเมืองมาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนหรือการปฏิรูปการศึกษาจึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งจะต้องนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดแผนงานหลักเพื่อการพัฒนาการศึกษาของชาติไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นแผนงานหลักที่ 5 เรื่องการวิจัยและพัฒนา มีสาระสำคัญว่าการวิจัยและพัฒนาเป็นรากฐานของการสร้างและพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สามารถสร้างความก้าวหน้าให้แก่ประเทศ เพราะในระยะที่ผ่านมาคนไทยยังไม่สามารถผลิตเทคโนโลยีให้เจริญเท่าที่ควรทั้งที่มีหลาย

สิ่งที่เอื้ออำนวยซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้กำหนดแผนงานส่งเสริมภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ในแผนวัฒนธรรมแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2544) โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนไว้ว่า เพื่อส่งเสริมให้มีการศึกษาอบรมองค์ความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน และวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ แล้วเผยแพร่คุณค่าออกไปด้วยวิธีการและสื่อต่าง ๆ รวมทั้งบรรจุไว้เป็นสาระในการเรียนรู้ทุกระดับการศึกษาให้ประชาชนเข้าใจ เห็นคุณค่าและยอมรับซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข รวมทั้งนำไปสู่การเลือกสรรและปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบันและอนาคต ให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนและสมดุลบนพื้นฐานของความเป็นตัวของตัวเอง

ความตระหนักในเกียรติภูมิของภูมิปัญญาไทยที่มีส่วนสำคัญในการดำรงความเป็นชาติมาจนถึงปัจจุบัน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (สถาบันไทยศึกษา, 2535:1) มาตรา 81 กำหนดให้รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติ และมาตรา 289 วรรคสามได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นโดยคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 19) ได้กำหนดมาตรการในนโยบายและแผนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เป็นมาตรการที่ 2 ว่า มรดกของสังคมไทยที่ได้สั่งสมมาหลายร้อยปีได้ช่วยให้ประเทศรอดพ้นวิกฤตมาได้ทุกยุคทุกสมัย มรดกดังกล่าวต้องจัดการให้เป็นแผนการเรียนรู้อย่างเหมาะสมกับอายุ ระดับ และท้องถิ่นของผู้เรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลังจากนั้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 23 ได้กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระสำคัญของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สังคม การกีฬาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ตลอดจนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ในมาตรา 27 ยังกำหนดให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทยให้โรงเรียนมีหน้าที่จัดทำสาระสำคัญของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545 – 2559 ได้กำหนดแนวนโยบายเพื่อดำเนินการข้อที่ 7 ว่าด้วยการสร้างสรรค้ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาความรู้และการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย มีการใช้ความรู้เป็นฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย เพื่อส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรค้ความรู้ใหม่ ๆ ทั้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม และจากฐานความรู้ด้านนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศ อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีการใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนาในทุกภาคการผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้นของคนไทย โดยการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนและประยุกต์ความรู้ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและทันต่อการเปลี่ยนแปลง และนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ในการแสวงหา สรรสร้างสรรค้ รั้บใช้ และเผยแพร่ความรู้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านนับเป็นทรัพยากรทางปัญญาที่มีความสัมพันธ์อยู่คู่ชุมชนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนและเยาวชนในชุมชนนั้นๆ มานานตลอดมา และมีประวัติความเป็นมายาวนานอุดมไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายสาขาหลายแขนง ซึ่งล้วนมีคุณค่าที่จะทำการศึกษาค้นคว้าหาทางทำนุบำรุงรักษา ฟื้นฟูและถ่ายทอดเผยแพร่แก่เยาวชนรุ่นหลังต่อไป ดังนั้น โรงเรียนในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนในจังหวัดสุโขทัยและมีที่ตั้งอยู่ครอบคลุมชุมชนทุกลักษณะพื้นที่ ทุกลักษณะวัฒนธรรมและมีความพร้อมที่จะบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ การดำเนินการประสานแหล่งความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวพบว่ายังไม่แพร่หลายและมีแนวทางการบริหารจัดการที่ชัดเจนเท่าใดนัก ผู้ศึกษาค้นคว้าจึงสนใจที่จะทำการศึกษา สภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ในครั้งนี้ โดยคาดหมายว่าจะเกิดประโยชน์ต่อโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 เกี่ยวกับการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1
2. เพื่อเปรียบเทียบสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำแนกตามขนาดของโรงเรียน

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบข้อมูลแนวทางในการพัฒนา ปรับปรุงและการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1
2. ทำให้ผู้บริหารระดับสูงหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวทางในการกำหนดนโยบายการบริหาร และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพและได้ประโยชน์สูงสุดต่อไป
3. เป็นรากฐานความรู้ที่นักวิจัยและผู้สนใจสามารถนำไปวิจัยต่อยอดได้

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ปีการศึกษา 2552 จำนวน 150 แห่ง จำแนกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการบริหาร
2. ด้านครู
3. ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้
4. ด้านนักเรียน

2. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำนวน 150 แห่ง โดยจำแนกเป็นโรงเรียนเป็นขนาดต่าง ๆ ตามจำนวน นักเรียน ดังนี้ โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 107 แห่ง โรงเรียนขนาดกลาง จำนวน 32 แห่ง โรงเรียน ขนาดใหญ่ จำนวน 11 แห่ง

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาสุโขทัย เขต 1 จำนวน 108 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มสาระ สังคมศึกษา ครูผู้สอนของสถานศึกษา แห่งละ 3 คน รวม 324 คน ในการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง จากการเปิดตารางของเครซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan) (เทียมจันทร์ พานิชย์ผลินไชย, 2551 : 137) การเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตาม ขนาดโรงเรียน และสุ่มตามสัดส่วนจากทุกขนาดโรงเรียน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 324 คน

4. ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่

4.1 ตัวแปรต้น (Independent Variable) คือ ขนาดโรงเรียน ได้แก่

4.1.1 โรงเรียนขนาดเล็ก

4.1.2 โรงเรียนขนาดกลาง

4.1.3 โรงเรียนขนาดใหญ่

4.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ สภาพปัญหาและแนวทางในการบริหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษา จำแนกเป็น 4 ด้าน ได้แก่

4.2.1 ด้านการบริหาร

4.2.2 ด้านครู

4.2.3 ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้

4.2.4 ด้านนักเรียน

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

โรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกันมีสภาพปัญหาในการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษา แตกต่างกันทั้งภาพรวมและรายด้าน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง ผู้ดำรงตำแหน่งหรือรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน และรองผู้อำนวยการโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุโขทัยเขต 1

หัวหน้ากลุ่มสาระ หมายถึง ครูผู้ทำหน้าที่หัวหน้ากลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุโขทัย เขต 1

ครูผู้สอน หมายถึง ครูที่ปฏิบัติการสอน หรือรับผิดชอบงานภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุโขทัย เขต 1

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากสติปัญญาและความสามารถของชาวบ้านเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับกาลสมัย โดยมีการสั่งสม สืบทอดเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งกรมวิชาการ จำแนกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี
3. การประกอบอาชีพของท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง
4. แนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชน

อย่างเหมาะสม

ปัญหา หมายถึง อุปสรรค และข้อขัดข้องในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ทั้ง 4 ด้าน คือ

1. ปัญหาด้านการบริหาร หมายถึงปัญหาในการวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบการปฏิบัติและการแก้ไขปัญหาจากการปฏิบัติเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้เพื่อนำไปสู่การวางแผนครั้งต่อไป

2. ปัญหาด้านครู หมายถึง การขาดบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหนึ่งด้านใด เป็นผู้สร้างสรรคและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชน และอาจได้รับการยกย่องให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ หรือการศึกษานอกระบบ และ/หรือการศึกษาตามอัธยาศัย ตามนัยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

3. ปัญหาด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง การไม่จัดทำหรือจัดทำไม่เหมาะสมเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนรู้อื่นๆ การทำแผนการเรียนรู้อื่นๆ เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง เพื่อปลูกจิตสำนึกและพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่กำหนด รวมถึงกระบวนการในการวัดผลประเมินผลตามจัดมุ่งหมายของหลักสูตร

4. ปัญหาด้านนักเรียน หมายถึง การที่ผู้เรียนไม่มีหรือมีทักษะในระดับที่ไม่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ เจตคติ การริเริ่มสร้างสรรค์ การพัฒนา เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการวางแผนและเลือกสรร การปฏิบัติตามแผนการตรวจสอบ และแก้ไขปัญหาในการสรรหาครูภูมิปัญญาท้องถิ่น กลั่นกรองเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1

ขนาดโรงเรียน หมายถึง ลักษณะของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ซึ่งแบ่งตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 3 ขนาด ได้แก่ โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวนนักเรียน 1 - 200 คน โรงเรียนขนาดกลาง จำนวนนักเรียน 201 – 500 คน และโรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวนนักเรียน 501 ขึ้นไป